

de schouw

Nr.4 - 1996

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

de schouw

Orgaan van de Vereniging
„Vrienden van
De Hoge Veluwe”

Winter Schouw 1996

43e jaargang - december 1996

Inhoud

3	Beschouwing	M. Hijink
5	Wild en vegetatie	Bram Haak
8	De Pestvogel in ons land	Jan Trapman
12	Koning in ballingschap	Bram Haak
15	Vervuiling	Leni Meijer
16	Het groene gilde	Roel van Ekeris
20	Persdag Hoge Veluwe	Bram Haak
22	Geboortebos	Bram Haak
23	Mededelingen Directie	H. Bruning/ E. Maathuis
24	Mededelingen Het Park	
25	Rond de Aanschouw	Peter Eleveld
26	Mededelingen Penningmeester	J. Trapman RA
28	De Vlier	Jan Trapman
32	Vroeger	Bram Haak

Redactie:

A.C. Haak, L. Meijer, R. Peltzer, M. Pronk

ISSN no. 0928-3145

Alle correspondentie betreffende De Schouw (met uitzondering van adreswijzigingen, aanmeldingen etc., zie voorlaatste pagina) gaarne richten aan:
Redactiesecretariaat De Schouw:

A.C. Haak, Nevenlandshof 16, 7312 EX Apeldoorn, tel. 055 - 3558192
L. Meijer, Schapenweide 66, 6921 SN Duiven tel. 0316-281968

Inzenden kopij voor de volgende nummers:

tot 1 mei, 1 augustus, 1 november, 1 februari

Contactadressen van de Vereniging:

Bezetting De Aanschouw:

Mevrouw J.L. Wetsteijn, Apeldoornseweg 74, 6733 SC Wekerom
tel: 0318-591441, toestel 853

Werkgroep De Dennenscheerders:

A.J.M. Barendrecht, Molecaten 113, 3772 LL Barneveld, tel: 0342-490770

Werkgroep geschiedenis:

P.B. Hofman, Egelenburg 35, 1081 GH Amsterdam, tel: 020-6420549

Coördinator Gidsen:

C. Hoogendijk, Hofbeeklaan 20, 6715 EA Ede, tel: 0318-632751

Florawerkgroep:

C. van Rijswijk, Hoofdstraat 116, 6881 TJ Velp, tel. 026-3649270 bgg 3645333

Faunawerkgroep:

vacature

Museumwerkgroep:

vacature

Fotowerkgroep:

M. Drijer, Ooievaarstraat 47, 7463 AW Rijssen, tel: 0548-540655

Coördinator Hoge Veluwedagen:

Mevrouw M.T.M. Smeets, Hessenweg 31, 6718 TC Ede, tel: 0318-618489

Foto omslag:
Carlo v. Rijswijk

Druk:
Grafisch Bedrijf Outhuis bv

Overname van teksten alleen met toestemming van redactie.

beSCHOUWing

VOOR PAAL STAAN!

U kent dat wel. U loopt een wandelroute gemarkeerd door paaltjes met geverfde koppen en plotseling mist u er één! Soms is het tot ieders ergernis verdwenen. Maar nogal eens blijkt de paal bij nader onderzoek er wel te staan, maar verscholen te zijn in het hoge gras of struikgewas. Een goede bewegwijzering, een duidelijke markering van routes, liefst met enkele bankjes op strategische plekjes, is erg belangrijk voor de wandelaar, als deze in het gebied onbekend is.

Begin mei wandelden mijn vrouw en ik in de Ardennen. Per slot van rekening willen we na de fraaie Franse Berg en de wat rustiger Kompagnieberg en Kemperberg ook een enkele keer andere bergjes 'beklimmen'. Op een dag wandelden we een route in Noord-Luxemburg, tussen Asselbron en Boxhorn. Rond een uur of één installeerden we ons op een bankje op een heuvel om ons kuchje te eten. We waren net begonnen toen we een auto op de zandweg op ons af zagen komen, die voor ons bankje stopte. Een vriendelijke meneer begon een gesprek over het weer, de omgeving, waar we vandaan kwamen, hoe het ons beviel in Luxemburg etc. in sappig Luxemburg-Duits. Toen ik hem na verloop van tijd vroeg wat hij kwam doen, wees hij op het bankje waarop we zaten en zei: 'Dat kom ik verven!' Nu leek mij dat nauwelijks nodig, gezien de staat waarin het bankje verkeerde. Maar hij vertelde, dat ieder jaar in april/mei alle bankjes werden gecontroleerd en geverfd; ook alle markeringen (paaltjes, bordjes e.d.) werden gecontroleerd, geverfd of vernieuwd. Het moest er piekfijn uitzien, dat was het beleid van de gezamenlijke V.V.V.'s van een aantal gemeenten. En op onze verdere tocht kwamen we bankjes tegen voorzien van een papier met daarop in grote letters FRISCH GESTRICHEN - pas geverfd! Het werk van deze vriendelijke Luxemburger!

Het zag er daar in Noord-Luxemburg piekfijn uit en we zijn daar nooit de weg kwijtgeraakt.

Toch lijkt de markering van wandelroutes onoverzichtelijk. In ons land staan meestal paaltjes met een gekleurde kop of meerdere kleuren voor verschillende routes. Maar waar horen ze nu te staan? Links of rechts van het pad, één paal vóór de kruising en één om de hoek of alleen de laatste? Vooral in het buitenland tref je andere vormen, zoals schildjes met kleur(en) en /of getallen, één of meerdere strepen in kleur op palen, bomen en stenen. Kortom een hele waaier van mogelijkheden. Je betrapt jezelf dan op de vraag: 'Zou hier niets geregeld zijn, zowel nationaal als internationaal?' We kennen allemaal de officiële ANWB-borden voor regeling van het verkeer, maar niets voor het wandelverkeer. Is er geen nationaal of internationaal paaltjesaccorder?

Reden voor mij om eens wat navraag te doen bij deskundigen. Uiteraard eerst de deskundigen van Het Park. Evert Arends en Gerard Buiser gaan over de bordjes en paaltjes van Het Park, de laatste met name over de aanschaf van deze materialen en Evert over de routes. Beide deskundigen geven aan, dat er geen officiële regels bestaan voor de markering van wandelroutes. Van de ca 70 km wandelroutes in Het Park zijn de rondwandelingen gemarkeerd met paaltjes met gekleurde koppen, die rechts van de wandelrichting staan. Bij een kruispunt staat er één paaltje voorbij de kruising, die men dan links moet passeren. De rondwandelingen kunnen in feite maar in één richting worden gelopen n.l. met de wijzers van de klok mee. Dit systeem kost weinig paaltjes en de wandelaars komen elkaar in principe niet tegen.

Toch ook eens gebeld met Het Gelders Landschap. De vriendelijke voorlichtster zei: 'Nee, geen officiële regels, maar HGL plaatst bij een kruising één paaltje rechts voor de kruis-

sing en één er direct na, die dan links wordt gepasseerd. Maar ik zal nog eens navragen en dan bel ik u terug!

Met Natuurmonumenten gebeld, weer een vriendelijke voorlichtster: 'Nee, geen officiële regels. Ik geloof zelfs, dat het per district nog kan verschillen'. Omdat ze een enthousiaste wandelaarster is van lange afstand wandelpaden als het Pieterpad, raadt ze mij aan om de betreffende Stichting te Amersfoort te bellen. Daar moet men verstand hebben van (inter)nationale routemarkeringen. Een telefoontje levert alleen een fax-toon op!

Vervolgens, Vrienden, heb ik mijn onderzoek gestaakt. Het was me duidelijk, dat de markering van wandelroutes een wat ongeregeld terrein is. Jammmer? Gelukkig? Misschien is het wel goed dat er in onze bijna overgereguleerde maatschappij niet alles is ingevuld en vastgelegd. Afhankelijk van de terreinbeheer-

der moet de wandelaar zich oriënteren op het systeem en misschien levert dat een verrassing op. Zoals bv. bij een wandeling te Hoog Buurlo, een terrein van Staatsbosbeheer, waarbij de paaltjes afwisselend links en rechts naast het pad staan en mijn vrouw en ik op een kruising van wegen de route kwijt raakten!

Overigens heb ik het idee, dat de bebording en markering in ons Park er over het algemeen prima uitziet. Elk voorjaar wordt alles gecontroleerd, geverfd of vernieuwd. Op meldingen van ontbrekende (vernield) borden of paaltjes wordt getracht snel te reageren. Voor de notoire Vrienden van de Hoge Veluwe is het bovenstaande bij een bezoek aan Het Park ongetwijfeld van geen betekenis, daar zij het terrein als hun broekzak kennen en blindelings de weg weten. Sommigen zijn zelfs 'paaltjesschuw'.

M.J.Hijink,vz

HERFST HOGE VELUWEDAG

De Herfst Hoge Veluwedag j.l. is niet verlopen zoals wij hadden gehoopt. In de Herfstschouw is aangegeven, dat de bijeenkomst zou plaatsvinden in Rijzenburg. Helaas bleek dat niet mogelijk. Om rekening te houden met leden die met het openbaar vervoer komen, is gekozen voor een dicht bij Rijzenburg gelegen zaal, nl. die van de Ned. Hervormde Kerk te Schaarsbergen. Deze zaal bleek door de grote opkomst (een aantal tweemaal zo groot als gemiddeld) te klein om alle belangstellenden te herbergen. Verder is bij de opstelling van de tekst voor de uitnodiging in de Schouw uitgegaan van een vroegere presentatie met ondersteuning van klassieke muziek. Dit laatste bleek nu even wel niet haalbaar.

Wij bieden hiervoor onze welgemeende verontschuldiging aan vooral aan die leden die hinder hebben ondervonden.

Het Bestuur

WILD EN VEGETATIE

door Bram Haak

Introductie edelherten

Er bestaan al jaren lang plannen om edelherten, die al eeuwenlang op de Veluwe en sinds 1992 in het gebied van de Oostvaardersplassen voorkomen, ook elders in het land te introduceren o.a. op de Utrechtse Heuvelrug en in de duinen langs de kust. De dieren kunnen daar wellicht een nuttige bijdrage leveren om de vergrassing en verruiging van het landschap tegen te gaan, zo is de gedachte. In de duinen komen twee andere grazers, het damhert en het ree, al jarenlang als vaste bewoners voor. Omdat onderzoekers van het IBN wilden weten of edelherten de vergrassing kunnen tegengaan, is er onderzoek gedaan naar de voedselkeuze van het damhert en het ree, in de hoop dat daaruit conclusies getrokken kunnen worden. Het menu van de laatstgenoemde soorten kan wellicht informatie geven over het terreingebruik van edelherten. De verwachtingen zijn echter niet erg hoopgevend.

Het damhert

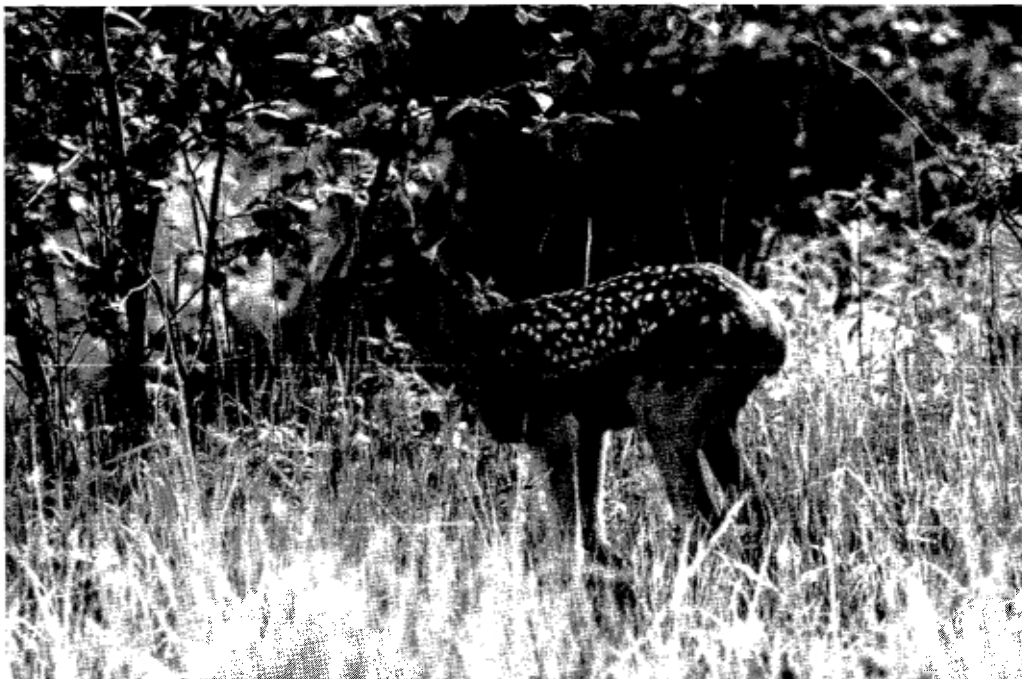
Damherten danken hun bekendheid vooral aan het feit dat zij veelvuldig voorkomen in hertenkampen en omrasterde wildbanen. Omdat de dieren in gevangenschap goed gedijen, is het houden van damherten al honderden jaren bijzonder populair in wildparken en voor de plezierjacht. Hoewel de soort inmiddels ook in het wild voorkomt, wordt het damhert nog vaak als een 'exoot' beschouwd. Maar het is zeker dat er al voor de laatste ijstijd wilde damherten in ons land leefden. Het ijs heeft de dieren destijds verdreven en pas in de zestiende eeuw werd de soort in Nederland opnieuw geïntroduceerd. Nu zeggen sommigen dat de herten ook op eigen kracht teruggekomen zouden zijn, als de mens niet een handje had geholpen. Hoe het ook zij, de damherten hebben jarenlang het stigma van 'exoten' opgedrukt gekregen en hebben het daardoor niet gemakkelijk gehad, wellicht ook omdat het zulke aardige dieren zijn. In hun belangrijkste leefgebied, de

Veluwe, brachten de beheerders in de periode van 1985 tot 1993 de populatie door afschot van maar liefst 500 exemplaren terug naar 125!

Op dit moment is het tij gelukkig gekeerd, omdat het damhert in 1994 zelfs op de 'Rode-Lijstsoort' werd geplaatst en daarmee beschermd was. A.T.Kuiters, één van de onderzoekers van het IBN, zegt: 'De omslag van exoot naar Rode-Lijstsoort heeft snel plaatsgevonden...nu het damhert als ingeburgerde soort op de Rode Lijst staat, zal het dier op termijn ook in het Veluwse bos weer meer ruimte krijgen'. Ook elders in het land komen de dieren voor. In de duinen van Zuid-Kennemerland leven 10 tot 15 damherten en in de nabijgelegen Amsterdamse Waterleidingduinen bijna 90 stuks, terwijl er op Walcheren ongeveer 15 wilde damherten leven. De grote populatie damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen is spontaan ontstaan, waarschijnlijk uit immigranten van de Kennemerduinen, waar zij in het begin van de jaren zeventig werden uitgezet. Men vermoedt dat er regelmatig migratie plaatsvindt. Opvallend is dat de populatie in de Kennemerduinen niet groeit, terwijl dat in de Waterleidingduinen wel het geval is. Kennelijk trekken jonge dieren van het ene gebied naar het andere. De reden is niet bekend, omdat beide gebieden, althans naar menselijke maatstaf, voor de dieren even geschikt lijken.

Het ree

In de duingebieden maken ook de reeën het bijzonder goed. In de jaren vijftig kregen 11 reeën in de Amsterdamse Waterleidingduinen de vrijheid en sindsdien groeit de populatie in hoog tempo; in het midden van de jaren zestig zwierven er al 500 à 600 dieren rond. Door middel van de jacht wordt op dit moment het aantal beperkt tot 250 dieren. Zo ging het ook met de reeën die dertig jaar geleden in het Nationale Park De Kennemerduinen werden losgelaten. De populatie groeide razend snel

uit tot honderden dieren. Jagers proberen nu het aantal reeën op 200 stuks te houden.

Hoewel damherten en reeën al decennia lang in de duinen voorkomen, was er tot voor kort weinig bekend over hun voedselkeuze. Om verschillende redenen bleek het nodig dit tekort aan inzicht aan te vullen. De duinbeheerders vragen zich met een zekere regelmaat af of er een einde kan komen aan de jacht op reeën, omdat ook de damherten niet worden bejaagd en de jacht op dit moment om verschillende redenen niet erg populair is. Wat echter de gevolgen zullen zijn voor de duinvegetatie is onbekend. Daarvoor moet men eerst weten, welke invloed de dieren hebben op de vegetatie in het betreffende gebied. Die informatie kan dan misschien worden aangewend om te voorspellen hoe het edelhert de begroeiing kan beïnvloeden. Daarbij gaat men ervan uit dat de eetgewoonte van het edelhert niet veel zal verschillen van die van het damhert.

Resultaat van onderzoek

De IBN-onderzoekers Kuiters, Groot Bruin-

derink en De Jong hebben in opdracht van de afdeling Procesontwikkeling van Gemeentewaterleidingen Amsterdam en van het Overlegorgaan Nationaal Park Zuid-Kennemerland de uitwerpselen van damherten en reeën, die in de twee duingebieden voorkomen, onderzocht en geanalyseerd. De resultaten van dat onderzoek laten zien, dat de beide soorten in het voorjaar en de zomer vooral van struiken en van bomen leven. Ruim 70% van hun voedsel bestaat uit houtige gewassen. Daarbij is de kardinaalsmuts verre favoriet, maar de dieren verorberen ook gretig eik, wilde liguster en vogelkers; in de winter zijn damherten en reeën vooral afhankelijk van eikels, kastanjes en beukenoten; het menu wordt in die periode gecompleteerd door stekelvaren. Vooral voor het ree is de varen belangrijk. Houtige gewassen zijn in de winter minder in trek, maar leveren toch altijd nog 33% van het voedselpakket.

Het was voor de onderzoekers verrassend te constateren dat de grassen weinig in de smaak vallen. Vooral het damhert stond tot nu toe bekend als een echte graseter, maar in de dui-

nen blijkt het aandeel grassen in het voedsel slechts 10 tot 14% te zijn. Het ree nuttigde zelfs maar 8% grassen. Toch relativeren de onderzoekers deze getallen, omdat het mogelijk is dat zij in het voorjaar enkele kortdurende pieken hebben gemist. Het aantal monsters dat zij hebben genomen, was niet al te groot en het kan zijn dat de dieren tussen twee perioden in een ander gedrag hebben gehad.

Het is dus best mogelijk dat de dieren meer gras hebben gegeten dan nu wordt aangenomen, hoewel dat misschien niet veel meer zal zijn.

Op grond van de resultaten tonen de onderzoekers aan, dat damherten en reeën nauwelijks bijdragen aan het terugdringen van de vergrassing in de duingebieden. Typische graseters zoals het konijn en de pony doen dat wel. Vooral de laatste heeft een duidelijke voorkeur voor de 'harde' grassen, zoals de duinriet- en zandzegevegetaties, die de duinbeheerders graag zien verdwijnen. Maar bij het damhert en het ree staan deze soorten niet op het menu; vandaar dat zij geen geschikt instrument zijn om de opmars van duinriet en zandzege te doen stoppen. Door de slechte kwaliteit van de grassen geven de dieren de voorkeur aan struiken. Damherten en reeën zijn opportunistische grazers en dat geldt, volgens de onderzoekers, ook voor het edelhert, althans dat verwacht men.

Edelhert en duin

Al in 1994 lieten Kuiters en Groot Bruinderink een rapport verschijnen (zie Boomblad november 1994), waarin zij stelden dat 'de introductie van het edelhert mooi is als invulling in het ecosysteem van de duinen, maar niet werkt als middel tegen vergrassing'. Het nader onderzoek van dit jaar bij damherten en reeën wetigt de verwachting dat de conclusies van het rapport van 1994 overeind blijven. Er is trouwens nog een andere reden om niet al te snel over te gaan tot introductie van het edelhert in de duinen nl vanwege de aanpassing van de rasters. De herten zullen onder de huidige omstandigheden niet in de duinen blijven, maar ook de bollenvelden opzoeken; bovendien lopen er veel wegen door het gebied waardoor aanrijdingen niet uitblijven. Hoewel het edel-

hert thuishoort in het duinecosysteem, is het de vraag of de introductie snel zal gebeuren?

Over de vraag of de jacht op reeën moet worden gestaakt laten Kuiters en de zijnen zich niet uit. Die keuze laten zij aan de beheerders van het gebied. 'Wetenschappelijk gezien is het wel interessant om te kijken hoe de damhert- en reeënpopulaties elkaar in een onbejaagde situatie beïnvloeden. De duinbeheerders zijn echter bang dat na het stopzetten van de jacht een situatie zal ontstaan als in de jaren zeventig: de reeënstand groeide toen explosief en de recreanten werden geconfronteerd met zieke of dode dieren. Daar is men nu huiverig voor'. De vraag of jagers op den duur de damhertenstand moeten reguleren, zal zich vroeg of laat om diezelfde reden aandienen. Dat men nu de damherten wil gedogen, komt misschien omdat het woord 'exoot' langzaam een beladen term is geworden en vanwege het feit dat damherten aantrekkelijke dieren zijn. Ze zijn niet zo schuw als reeën of edelherten en laten zich vaker aan de wandelaars zien.

Tot slot wil ik nog een kanttekening plaatsen bij dit rapport. Het is namelijk de vraag, en de onderzoekers geven dit zelf ook al aan, of men de resultaten van het onderzoek naar eetgewoonten bij reeën en damherten ook zonder meer mag veronderstellen bij edelherten. Er is toch een groot verschil tussen een edelhert en een ree en het is niet uit te sluiten dat edelherten een ander voedselpatroon blijken te hebben, hoewel dat weer afhankelijk zal zijn van de planten die in het gebied voorkomen. Een algemene conclusie kan men uit dit rapport wel trekken: de verdergaande vergrassing van duin- en heidegebieden is door herten en reeën niet te stoppen.

Zie ook mijn artikel in de Zomer Schouw.

Meer informatie vindt u in 'De dieetkeus van damhert, ree en enkele herbivoren in de duinen van Zuid-Kennemerland' door A.T.Kuiters, G.W.T.A. Groot Bruinderink en C.B. de Jong. IBN-rapport 226. Zie verder Boomblad oktober 1996, ook een uitgave van het IBN.

DE PESTVOGEL IN ONS LAND

door Jan Trapman

Inleiding

Begin dit jaar zag ik bij toeval en van zeer dichtbij een pestvogel in Hoenderloo. Deze vogels zijn vroeger ook op de Hoge Veluwe waargenomen, zoals blijkt uit de boeken van Wigman. In de periode 1976-1990 zijn voorzover mij bekend in Gelderland slechts 13 waarnemingen gedaan. Dus mijn eigen waarneming mag best uniek genoemd worden. Hierbij het verhaal van deze vogelsoort.

Algemeen

Pestvogels hebben de grootte van een spreeuw en zijn te herkennen aan hun kuif, de rode wasachtige punt aan de kleine slagpennen en de felgele of rode band aan het einde van de staart. Zoals je een vlaamsche gaai direct herkent, herken je ook direct de pestvogel. Hun voedsel bestaat s'zomers in hoofdzaak uit insecten, in de overige seizoenen uit bessen, waarbij de lijsterbes de voorkeur heeft. Bessen bevatten als regel weinig voedingswaarde, zodat er zeer veel benodigd zijn om hun stofwisseling op peil te houden.

Pestvogels komen s'zomers uitsluitend binnen de poolcirkel voor. Zij broeden in Lapland, langs de kusten van de Witte Zee, in het noorden van Finland, Noord-Siberië en Alaska in dichte, onmetelijke wouden die veelal moeilijk toegankelijk zijn. Zij hebben een opvallend dicht verenkleed, dat hen tegen de felste kou beschermt. Dit blijkt ook uit hun wetenschappelijke naam "Bombycillidae", die slaat op het zeer dicht zijde-achtig gevederde. Het is dan ook geen wonder, dat men zelden zo lang naar het nest van een Europese vogelsoort heeft gezocht als naar dat van de pestvogel. Ondoordringbare, bemoste en vaak moerassige wouden in combinatie met een overlast aan muggen, de vroege broedtijd en het feit dat deze vogels weinig geluid maken, waren lange tijd grote hindernissen de nesten die open en komvormig zijn, te kunnen vinden. Beide part-

ners bouwen aan het nest. Het legsel telt 3-5 eieren, die na 12-15 dagen uitkomen. Na nog eens 14-16 dagen zijn de jongen vliegvlug. Maar uiteindelijk is het dan toch in de vorige eeuw gelukt en wel in 1856 door een rijke Brit, de vermaarde vogelkenner en eierenverzamelaar John Wolley, met behulp van een gids uit Lapland. Hij had 50 roebel als premie beloofd voor de eerste vondst. Deze werd op 7 juni 1856 gedaan en 10 dagen later vond hij zelf een nest. Het jaar daarop vonden zijn inheemse verzamelaars 8 nesten en in 1858 maar liefst 150 nesten met in totaal 660 eieren, die aan natuurhistorische musea werden geschonken. Het mysterie van de pestvogel was hiermee opgelost.

Pestvogeltrek

De trek en verplaatsingen van pestvogels in de winter verlopen nooit volgens een vast plan. Hun trek is bijzonder interessant en ingewikkeld. De Finse zoöloog Siivonen onderscheidde in 1941 drie hoofdsoorten van de trek, t.w. die welke iedere winter plaatsvindt en slechts weinig vogels betreft en daardoor niet opvalt,

de tussentrek om de paar jaar door een tekort aan bessen en tenslotte de grote trek met tussenpozen van 10-20 jaar, waarbij de vogels in grote aantallen naar het zuiden trekken.

De juiste oorzaak van de grote trek is niet bekend. De jaren waarin dit plaatsvindt noemt men invasiejaren. Tot deze jaren worden in onze eeuw gerekend 1913-14, 1931-32, 1958-59, 1959-60, 1965-66 en tenslotte 1981. Vroeger dacht men uitsluitend dat voedselgebrek in combinatie met wisseling van temperatuur de oorzaak hiervan was, waarbij de vogels geen staat meer kunnen maken op het klimaat en hun voedselvoorziening, maar dit is nooit echt wetenschappelijk aangetoond. Thans denkt men dat ook het bio-ritme een rol speelt. Dit komt van binnen uit en dient om de totale pestvogelstand te regelen en wordt kennelijk niet uitsluitend bepaald door milieufactoren.

Voorbode van onheil

De pestvogeltekort is onregelmatig en geschiedde vroeger vaak in jaren dat er in ons land hongersnood heerste. Hij werd daarom een paar eeuwenlang als voorbode van onheil gezien, met name hongersnood en de daarmee gepaard gaande ziekte: de pest, waaraan deze vogel dan ook de naam "pestvogel" te danken heeft. Bezien wij thans eens wat de mensen vroeger over deze vogel dachten en schreven, zoals o.m. uit de boeken van Wigman blijkt.

De middeleeuwse mens beschouwde de pest als een straf van God. "Warender gheen sonden, daer waren gheen pestilentieën". Sommigen dachten dat het door de joden kwam, dus die werden opgepakt. Anderen waren van mening dat muggen de boosdoeners waren of het stinkende grachtwater. Maar waar de pest precies vandaan kwam wist niemand. Een verband tussen ratten en de pest zag niemand, want pas eeuwen later zou de pestbacil ontdekt worden (zie hierna). Ratten waren in de middeleeuwen heel gewoon. Het krioelde er vaak van, want de hygiëne was toen ver te zoeken. Afval werd gewoon op straat gegooid en een gemeentereiniging was geheel onbekend. Tot in de 17e eeuw hulde de dokter zich in beschermende

kleding, omdat men dacht dat de ziekte werd verspreid door giftige dampen. Het masker was gevuld met kruiden om de in te ademen lucht te zuiveren. Met de roede werd de pols van de patiënt gevoeld. Er bestonden toen ook pestheiligen. Dit is een verzamel-naam van heiligen die vooral van de 15e tot de 17e eeuw werden aangeroepen tegen pest, w.o. Adrianus en Christophorus.

Uit het jaar 1566 lezen we: "het was eenen seer heyten en droogen somer, soodat het in vier maenden niet regende; de beesten storven van dorst, veelerhande siektens regeerden overal, als pest, die dulle heete borstcoortse".

Zo was er in 1624 na een langdurige Noordenwind "een onuytspreekelijke menigte van vreemdt gevogelte (men meent uyt Noorwegen) hier te lande komen overvlieghehen", aldus een oude kroniek. En de schrijver vervolgt: "Zy waren ruym zoo groot als mossen; men noemde se, vermits de gedaente van hare nebben "krombekken" en sy wierden met menigte in knippen en aan vogellymstokken gevangen. Oude luyden verhalen, dat dese Slag van Vogelen in den jare 1602, toen de grote Pestziekte vinnig d'overhand had, mede tevoeren hier in 't land quamen. Ook in 1624 verhieff de Pest zich in de nazomer, nadat het vreemt Gevogelte weer was komen overvlieghehen." Maar hij besluit met: "Wat sal men hier van seggen; wij hebben naderhand zwaarder sterfte gehad, sonder dat sulcke Vogelen ons bijgekomen waren". Deze schrijver legt dus geen oorzakelijk verband tussen de pestvogels en de gevreesde ziekte, wat vele anderen wel deden, want uiteindelijk danken deze vogels daar hun naam aan.

Uit het jaar 1627 lezen we: "in het eijnde van de somer was in Holland een groote pestilentie, voornamelijk tot Delft. Ende lieden gedachten alsdoen, dat lang jaren geleden meenichten van dierlycke vogelen gesien waeren ende dat toen mede ene groote pestilentie daer op gevolgt was, werden daerover van veele pestvogels genoemt by gebreck van een andere naem. Diergelycke bonte vogelen syn omtrent het jaer 1631 inde lysterstricken mede gevangen, daerop

de pest tot Leyden ende elders gevolgt is". We zien dus duidelijk dat er door velen verband werd gelegd tussen de pest en de pestvogel. M.i. is dit laatste begrijpelijk, gezien in het licht en de kennis van die tijd. Immers, de pest brak uit in strenge winters als er hongersnood heerste. En juist in veel van die jaren trokken de pestvogels in grote aantallen zuidwaarts.

De pest

Dit is een besmettelijke infectieziekte veroorzaakt door de pestbacterie "Yersinia pestis", die in 1894 door de Franse bacterioloog Alexandre Emile John Yersin in Hong Kong werd ontdekt. De pest werd reeds voor het begin van onze jaartelling beschreven. De ziekte breidde zich af en toe epidemisch uit over de

gehele wereld, met als dieptepunt de bekende zwarte dood in het midden van de 14e eeuw, waarbij maar liefst een kwart van de Europese bevolking omkwam. Denk dat eens in! Er hing toen overal in stad en land een doordringende lijkenlucht en overal hoorde je de doods klokken luiden.

In 1664 brak er weer een epidemie uit in Europa, waarbij in 2 jaar tijd een zesde deel van de bevolking van Londen overleed.

Pest is eigenlijk vooral een ziekte van knaagdieren en de beste preventie is dan ook om contacten met deze dieren en hun parasiterende vlooiën te vermijden. Huisratten waren vroeger de oorzaak van het uitbreken van deze gevreesde ziekte, want pest onder mensen

foto: Erik Ernens

EEN KONING IN BALLINGSCHAP

door Bram Haak

Zo luidt de titel van het boek van Dick van den Hoorn die bij de viering van het 50-jarig bestaan van de **Vereniging tot Behoud van het Veluws Hert** in beknopte vorm de leefomstandigheden van het edelhert in de 20ste eeuw heeft beschreven, in het bijzonder in de vrije wildbaan van de niet-afgerasterde natuurgebieden van de Veluwe.

Hij schrijft: sinds mensenheugenis is het edelhert een 'probleemdier' of beter gezegd: de mens heeft van het edelhert een probleemdier gemaakt. Het is uit zijn vroegere voedselrijke leefgebieden vedreven en heeft alleen op de arme Veluwse grond een laatste wijkplaats gevonden, net groot genoeg om hem in staat te stellen daar als wilde diersoort te overleven. Maar ook daar is hij afhankelijk van menselijk handelen en van menselijke belangen.

Gerrit Brouwer heeft als eerste aangetoond dat het edelhert wel degelijk als inheemse diersoort al in de prehistorie in ons land aanwezig was en na de periode van de IJstijd nooit aantoonbaar is weg geweest. In oude culturen werd het hert magische kracht toegedicht die werd weerspiegeld in het gewei, een symbool van eeuwig leven. De doden werden vóór de begraving in de huid van een edelhert gewikkeld. Toch is het opvallend dat geen dier zo vervolgd, bejaagd, plaatselijk uitgeroeid, beschermd, bewonderd, gevoederd, verwend en gekruist is als het edelhert. Het was eeuwenlang een exclusief jachtobject voor de elite.

Leefomstandigheden

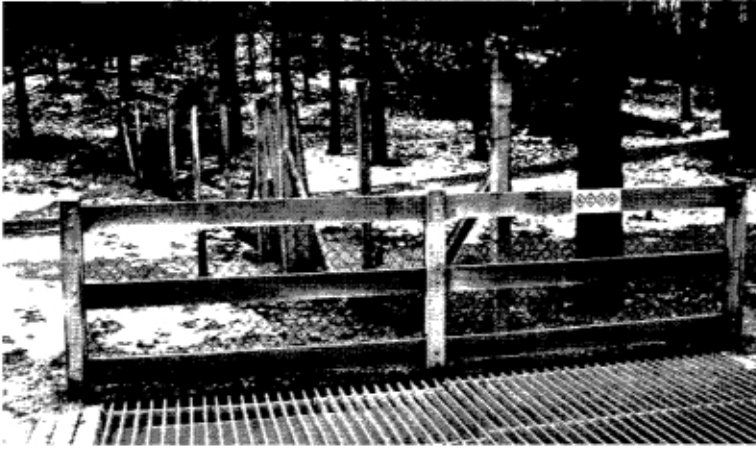
In de jaren '90 is het edelhert bij de natuurbeschermers in de mode geraakt als 'grote grazer', als levende maaimachine in het terreinbeheer, waarbij het hert een functie werd toebedeeld naast grote aantallen van niet-wilde dieren als runderen en paarden. Edele natuurminnaars zijn om die reden begonnen het grootst in het wild levende landzoogdier terug te plaatsen in de Oostvaardersplassen, op de Utrechtse

Heuvelrug en binnenkort wellicht ook in de duinen van Zuid-Kennemerland (zie mijn artikel *'Wild en Vegetatie'*). Terecht schrijft Van den Hoorn: "Men zal toch in de eerste plaats moeten streven naar omstandigheden waarbij het edelhert als in het wild levende diersoort tot zijn recht komt; het edelhert moet, naast voedsel, vooral ruimte en rust kunnen vinden". Maar ruimte is er in ons kleine land weinig en daar komt nog bij dat het gebied van de Veluwe, tot voor kort de enige plaats waar het edelhert in de vrije wildbaan voorkwam, door rasters is opgedeeld in kleinere terreinen en doorsneden wordt door vele vaak gevaarlijke wegen.

Vandaar de vraag: 'Heeft het edelhert op de Veluwe nog een toekomst als in het wild levende diersoort?' Immers de verdere groei van de bevolking en de door economische groei gewenste infrastructuur zullen bijdragen aan een steeds voortgaande verstedelijking van de Veluwe. Ook de toenemende druk van recreatie en vrijetijdsbesteding tasten de kwaliteit van de leefomstandigheden van het edelhert ernstig aan. Nog in het begin van de 20ste eeuw speelde de bronst van edelherten zich af in de uiterwaarden langs de IJssel. De familie Van Pallandt uit Rosendaal kwam per rijtuig naar de Brummense Waard om daar van de hertenbronst te genieten. Het inrichten van de IJssellinie bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog maakte in 1914 een einde aan die omstandigheden. De bouw van huizen en de aanleg van wegen hebben de situatie alleen maar verslechterd.

Vogelvrij

De beperking van het leefgebied met verstrekende negatieve gevolgen voor het in de vrije wildbaan levende edelhert was al begonnen in 1895 met de inrastering van Varena, gevolgd door de Hoog Soerensche en Wiesselse bossen

van Het Loo, het Deelerwoud in 1898, het landgoed Walfriede ten noorden van Oosterbeek in 1908 en rond 1910 het landgoed van Kröller. Daardoor kwam er langzamerhand een einde aan de eeuwenoude hertentrek op de Zuid-Veluwe. De Nederlandse regering heeft daarbij een kwalijke rol gespeeld, daar de Minister van Landbouw op ruime schaal aan eigenaren van zelfs kleine lapjes grond vergunningen verstrekke om ook buiten het jachtseizoen hun gewas te beschermen door het afschieten van herten. Een andere bedreiging kwam van de stropers die door middel van een echte wildval misschien wel de grootste schade hebben toegebracht aan de wildstand. Het edelhert was gedurende zeer lange tijd geheel vogelvrij!

Jachtwet

In 1923 werd de jachtwet, die nog uit 1857 stamde, veranderd, maar dat was geen verbetering. Er was tevergeefs aangedrongen op verbod van het gebruik van 'loopers' (grote hagel) waardoor het aangeschoten dier meestal niet direct werd gedood en op het verbod van drijfjachten. Het Utrechtsch Dagblad waarschuwde in 1937 en 1938 in een aantal artikelen voor de dreigende ondergang van de laatste vrije edelherten op de Veluwe en drong aan op verbetering van de jachtwet en de natuurbeschermingswet. Een artikel van W.J.Schuitemaker van augustus 1938 met de aanhef 'Herten-uitroeijing gaat voort in gesloten jachtijd met een

machtiging van de minister' deed de regering opschrikken. Schuitemaker werd op het ministerie 'in audiëntie' ontvangen en mocht zijn ideeën aan de minister kenbaar maken. Er werd daarna op zijn verzoek een commissie gevormd die voorstelde de jachtwet met de volgende bepalingen aan te vullen: verbod op vervoer van strik-

ken; een minimum-omvang van de jachtgebieden; invoering van een afschotvergunningstelsel en regeling van grofwildschade. Maar de nieuwe jachtwet trad pas op 3 november (Hubertusdag) 1954! in werking.

Doelstellingen

Uit het bovenstaande volgen als vanzelf de doelstellingen van de Vereniging het Veluws Hert behalve zelfbeschikking voor het edelhert op de Veluwe: het creëren van veel meer ruimte voor het hert door het verwijderen van het grote aantal rasters waardoor de hertentrek op gang kan komen; het zorgen voor meer en betere voeding door het planten van loofhout bij voorkeur inlandse eik in plaats van de eentonige dennen en sparren; het verspreid aanleggen van wildweiden en -akkers; het verstrekken van bijvoeding in de winter en het onderhoud van de heide, zodat er genoeg jonge hei als voedsel beschikbaar is; het in evenwicht brengen van de geslachtsverhouding binnen de populatie; het aantal herten binnen een bepaald gebied in overeenstemming brengen met de draagkracht van het terrein.

Tot slot

Aan het einde twee uitspraken van de schrijver die ik volledig kan onderschrijven: "Helaas is de bronstijd hier en daar een vermaak geworden waarbij een op sensatie belust publiek met onoirbare middelen tracht burlende herten naar

zich te lokken, waardoor hun gedrag wordt verstoord. De bronst is geen publiek vermaak, maar een gelegenheid waarbij de krachtmeting bijdraagt aan een natuurlijke selectie”.

“Het edelhert, de koning van het woud, is nu een koning in ballingschap, omdat het na het begin van onze jaartelling steeds verder wordt verbannen van de betere, vruchtbare gronden die door de mens worden bezet. In het begin van de 20ste eeuw was zijn ballingschap compleet: het edelhert is dan verdreven van zijn laatste stukje grond buiten de Veluwe wijkplaats, de uiterwaarden van de Gelderse IJssel”.

Laten we voor de Vereniging het Veluws Hert hopen dat al haar wensen in de volgende 50 jaar in vervulling gaan. Ik gebruik niet de afgezaagde uitdrukking ‘van harte aanbevolen’. Wie zich interesseert voor het edelhert om welke reden dan ook, moet dit boek lezen!

Dick van den Hoorn, Een koning in ballingschap; het edelhert in de twintigste eeuw, Bosch & Keuning, De Bilt, 1996.

prijs f 49.90, gebonden en fraai geïllustreerd. Ook te bestellen bij de redactie van het Veluws Hert: tel. 055 - 519 1347.

*Edelherten
foto: D. van den Hoorn*

VERVUILING

Kijkend naar de lucht
zie ik de wolken
door de voorjaarsstorm
opgejaagd tot een vlucht
zure regen valt op bloem en vrucht.

Kijkend naar de bomen
zie ik de vogels
broedend op het nest
tot hun jongen komen
terwijl schoorstenen rook uitstomen.

Kijkend naar het strand
zie ik een paartje
ze zijn gelukkig saam
lopen hand in hand
gooien plastic bekers in 't zand.

Kijkend naar dit al
sluit ik m'n ogen
voor dat wat ik vrees:
dat vervuiling en verval
d'aarde eens vernietigen zal.

Denkend aan, kijkend naar
vind ik alleen maar angst
om wat er komen gaat
't is bijna Kerst en Oudjaar
wordt 't nog 'Gelukkig Nieuwjaar'???

Leni Meijer

HET GROENE GILDE VAN DE HOGE VELUWE

door Roel van Ekeris

Wandelen over De Hoge Veluwe kan in velerlei vormen. De boeiendste en spectaculairste vorm is het speuren naar wild.

Iedere tocht is één groot en spannend avontuur. Het Park herbergt vele mogelijkheden voor een spannende tocht voor wildspeurders. De uitdaging om het wild te bespieden, zonder te verstoren, is voor de echte natuurliefhebber een waar genot.

Avontuurlijke bespieders kun je snel herkennen aan hun pseudo-boswachters outfit. Donkergroene kledij, zonder blinkende knopen en met een donkere pet om het blanke gelaat te camoufleren. Om in de goede sfeer te komen prefereer ik altijd een wandeling door het Otterlose Zand.

Daar ligt het avontuur voor het opscheppen. Ook al zie je er niet altijd wild, toch is en blijft het een prachtig gebied met stille oases, besloten stukjes bos en bijzondere vergezichten over uitgestrekte stuifzand- en korstmosvlaktes.

Steevast begin ik mijn tocht in het Aanstoterbos. Daar, midden tussen de woudreuzen, heerst een magische sfeer. Stilte, rust en eenzaamheid hebben het hier voor het zeggen. In het donkere naaldbos heerst diepe stilte. De wind speelt zachtjes met de groene takken van het naaldhout. Boven de bomen uit doorbreekt een onzichtbare raaf de stilte met zijn herkenbare gekras. Overal om mij heen zie ik de sporen van wild. Wilde zwijnen die hier volop gewroet hebben en zich hier heerlijk kunnen verstoppen om pas in het pikkedonker behoedzaam te voorschijn te komen. Veeg- en slagschade van rood- en reewild 'sieren' hier menige boomstam. Vaak laat ook de zwarte specht zich hier horen op zoek naar zijn kostje. Behoedzaam kies ik voor een wandeling langs de kant van het raster. Het spel van camouflage, wind en behoedzaamheid is begonnen. Ik zoek de weinige aanwezige dekking van vliegdennen nabij het raster met de Kleine Haag. Verscheidene

geplukte houtduiven liggen hier verspreid op de vochtige bosgrond. Dit duidt op een permanent jachtgebied van de havik. Niet veel verder is een houthakker aan het werk geweest. Een heuse spechtensmidse. In de stam van de grove den zit verrassend genoeg nog een dennenappel vastgeklonken. Deze spechtensmidzen zijn bijzondere plekjes voor meesnoepers, zoals muizen. En ook de vos weet dat! Tussen de bomen door kijk ik ondertussen weer uit over de open vlakte, met hier en daar een vliegdendie het Aanstotersbos scheidt van het Wetbos. Het wemelt hier van de afdruppen van schalen van het rood- en zwartwild.

Stiekem speur ik dan ook, tussen de bomen door, de randen af naar wild. Je lichaam kolkt, de spanning is tergend voelbaar. Wissels worden nauwgezet bekeken en gevolgd. Zijn het verse of oude sporen? Sporen van vóór een regenbui of erna? De taal van speuren naar sporen is begonnen. Waar leiden ze uiteindelijk naartoe?

Ik haal mijn neus op om de lucht van bronstige herten op te vangen. Is hier misschien een bronstkuil in de buurt?

Het getjirp van bramensprinkhanen doorbreekt de stilte van het bos. Kapotgeslagen boompjes, afgebroken takken, een bronsttijd wordt hier volbracht. Rustig sjok ik door, dwars tegen de wind in en de zon in mijn rug. Uiterst secuur omzeil ik de dode takken. Langs dekkingsbosjes, achter heuveltjes om, van boom tot boom manoeuvrerend, zoek ik de schaduwplekjes van het bos. Als ik takken hoor kraken ben ik plotseling uiterst voorzichtig, het bloed kolkt als er op vijftig meter afstand een twaalfender opduikt. Ik blijf stokstijf staan en wacht geduldig de reactie van dit prachtige dier af. Nerveus slaat hij met z'n gewei tussen een jonge grove den om vervolgens weer langzaam in het kleine dekkingsbosje te verdwijnen.

foto: Roel van Ekeris

Ik kruip over de grond een heuvel op. Aan de randen van het Wetbos kijk ik nu voorzichtig uit richting de Sickeszee Dennen. Daar steekt de twaalfender het pad over om tenslotte weer in het niets te verdwijnen. Een korte maar merkwaardige ontmoeting ten einde.

Dan stap ik op en neem de tekening in het zand van de hoefafdrukken in me op. Het was een prachtig beest. De stilte van de wijdse vlakte, het vele zand, het eenzame monument De Wet doemt in de verte voor me op. Boomleeuwerikken verzamelen zich voor een tocht naar warmere oorden. De wind speelt met het zand en vliegdenen kraken als oude wagens. Hier kun je vanaf een heuveltje uren turen over de immense open vlakte. Denkend aan niets en genietend van rust. Sloffend door het zand bereik ik de Sickeszee Dennen. Een plekje waar je nimmer iemand treft. Over vastgelegde stuifzandkoppen bereik ik de andere kant van het Otterlose Zand. Ik hoop tevergeefs op een ont-

moeting met een prachtige reebok, een zesender, die hier al enkele jaren loopt te pronken. De Wetweg wordt gepasseerd en over de stuifzandkoppen vervolg ik mijn weg richting de schuilkelder. Op dit tijdstip van de dag is het er nog stil. In de verte is het geluid te horen van mensen rondom de parkeerplaats van de St. Hubertusvijver. Het mulle zand eist veel van de conditie. De enkele zomereik die er in deze buurt van het Otterlose Zand staat laat zien hoe edelherten deze eiken scheren. Een mooie vaatlijn laat zien wat herten vraat veroorzaakt. Toch nog snelverkeer over het zanderige pad wanneer mieren drukdoende zijn met het aanslepen van nestmateriaal.

Het heeft allemaal veel weg van een snelweg in het Randstedelijk gebied.

Het arme naaldbos biedt weer een oase aan stilte. Het ruisen van de wind wordt onderbroken door het krru krru krru-geschal van een zwarte specht, die boven mijn hoofd over komt

WINTER HOGE VELUWEDAG

zaterdag 18 januari 1997

Aan de leden,

Het bestuur nodigt u uit voor een lezing in restaurant Rijzenburg. De heer drs. G.P. Gonggrijp zal spreken over

“De aardrijkskundige waarden van het landschap”

Onder invloeden van de ijstijden is op de Hoge Veluwe een afwisselend landschap ontstaan, door het groeien van ijslobben zijn stuwwallen ontstaan en zijn er bij het wegsmelten van het ijs smeltwaaiers gevormd, in de periode daarna is er dekzand afgezet waar een uitermate gevarieerd landschap met vochtige heide en kleine zandverstuivingen is ontstaan. De heer Gonggrijp (fysisch geograaf) zal ons aan de hand van dia's deze aardrijkskundige waarden van het landschap laten zien.

Het programma van deze dag:

10.15 uur Ontvangst in restaurant Rijzenburg

10.30 uur Aanvang van de voorstelling

11.15 uur Koffiepauze

11.30 uur Vervolg van de voorstelling

12.45 uur Vertrek naar De Pampel voor de lunch

De 'Vriendenlunch' kunt u bestellen door voor 10 januari fl.4,- p.p. over te maken op postgiro 2 999 180 t.n.v. Adm. Manifestaties Vrienden Hoge Veluwe, Rogakker 22, 6741 ER Lunteren, onder vermelding van: lunch op 18 januari.

Na de lunch bestaat de mogelijkheid om deel te nemen aan één van de excursies.

Het bestuur wenst u alvast een plezierige dag toe.

T.Smeets/J.Grool

VOORJAARS HOGE VELUWEDAG

zaterdag 15 maart 1997

Aan de leden,

Wij nodigen u uit voor een lezing in restaurant Rijzenburg door de heer L. Hankart en mevrouw W.E. Hankart-van Bergen onder de titel:

“Wandeling door de bossen”

Met werkelijk prachtige opnamen worden we aan de hand van deze lezing door de bossen geleid. Tot in de kleinste details is er te genieten van de natuur die Nederland rijk is. Flora en fauna worden op unieke wijze getoond, meer vertellen zou afbreuk doen aan deze verassende lezing.

Het programma van deze dag:

- 10.15 uur Ontvangst in restaurant Rijzenburg
- 10.30 uur Aanvang van de voorstelling
- 11.15 uur Koffiepauze
- 11.30 uur Vervolg van de voorstelling
- 12.45 uur Vertrek naar De Pampel voor de lunch

De ‘Vriendenlunch’ kunt u bestellen door voor 7 maart fl.4,- p.p. over te maken op postgiro 2 999 180 t.n.v. Adm. Manifestaties Vrienden Hoge Veluwe, Rogakker 22, 6741 ER Lunteren, onder vermelding van: lunch op 15 maart.

Na de lunch bestaat de mogelijkheid om deel te nemen aan één van de excursies.

Het bestuur wenst u alvast een plezierige dag toe.

T.Smeets/J.Grool

A T T E N T I E

**Denkt U nog aan de Oudjaarswandeling op 31 december 1996?
De start van deze wandeling is om 10.00 uur bij de ingang Hoenderloo.**

zetten. Dan hoor ik in de verte een plotselinge oerbrul tussen de dwarrelende bladeren. De herfst barst los en de Veluwe komt tot leven. De bronsttijd wordt ingeluid door het burlen van de herten. Wederom wordt extra alertheid gevraagd aan de voorzichtig manoeuvrerende wildspeurders. Een weloverwogen slalom tussen omgevallen bomen en overhangende takken leidt mij steeds dichterbij naar het luide bronstgeschal. Achter de omgevallen bomen strompel ik heen, achter heuveltjes sluip ik om, behoedzaam takken ontwijkend. Stiekem hopen op een ontmoeting met een keiler die ligt te slapen onder de takken van een omgevallen grove den.

Met avontuurlijk gevoel op zoek naar een hoge heuvel om het wild van bovenaf te kunnen bekijken. Langzaam kruip ik zo'n heuveltje op. Onopvallend ga ik zitten. Wachtend op de tijd dat ik getuige kan zijn van bronst. Het wonderbaarlijke spel van hert en hinde. Het spel van drijven, het spel van imponeren, de agressie. Het spel van de bronst!

Na twintig minuten gaat het doek op, de voorstelling kan beginnen! Burlende geluiden krijgen een gezicht. Een vijftiental hinde en smaldieren trekt langs mijn heuvel voorbij. Een

plaatshert kondigt zijn komst nadrukkelijker aan. Bijzonder wordt het schouwspel als de 'grote heer' plotseling de kop op steekt. Dan blijken er plotseling een viertal kapitale herten te zijn. Terwijl het kaalwildroedeltje onrustig is geraakt, zijn vier heren aan het uitmaken wie mag vertoeven in dit vrouwelijk gezelschap. Het kaalwildroedel wordt letterlijk uit elkaar getrokken door het mannelijk gezag. Herten, op oorlogssterkte, op jacht naar de concurrent. Andere herten, er vandoor met een enkele hinde. Kalfjes, eenzaam zoekend naar hun mams. Verdwaasd kijkend naar het mannelijk geweld. Dan trekt de stoet voorbij. Eén voor één gevolgd door een meute spitsers die ook al een kans denken te krijgen. Het grote roedel herten trekt geleidelijk door. Een waar spektakel trok aan mij voorbij. Verbouwereerd kijk ik om mij heen, na wat ik gezien en meegemaakt heb. Tijd om op te staan en verder te trekken. De Houtkampweg nadert, fietsers, auto's en wandelaars trekken voorbij. Niet beseffend wat een avontuurlijke tocht over het Otterlose Zand allemaal teweeg kan brengen in bronsttijd. Dat is uiteindelijk ook de stille kracht van De Hoge Veluwe...

Bestuur en Redactie wensen alle Vrienden

Prettige
Feestdagen

en een

Voorspoedig 1997

PERSDAG HOGE VELUWE

door Bram Haak

Op 27 september 1996 werd zoals in andere jaren door de directie van Het Park een bijeenkomst georganiseerd voor het informeren van de pers. Er was om 15.00 uur een ontvangst in de Koperen Kop, waar de directeur en het hoofd Terreinbeheer aan de hand van documentatiemateriaal een schets gaven van de situatie en de verdere plannen ontvouwd voor de toekomst van Het Park.

Volgens de directeur de heer Bruning zijn de jaarkarthouders (thans 7500) over het algemeen zeer tevreden over de voorzieningen; natuur, landschap en de wandelroutes vallen in positieve zin op. De jaarkarthouders wonen in de nabijheid van Het Park, komen vanaf hun woonadres en bezoeken gemiddeld 25 keer per jaar de Hoge Veluwe. Het zijn vooral de niet-meer-werkende ouderen, die over een jaarkaart beschikken. Zij komen vroeg, vooral op werkdagen en verblijven relatief lang in Het Park. Zij komen vooral voor de natuur en dan speciaal in het voor- en najaar, maar bezoeken de evenementen in Het Park minder frequent dan andere bezoekers.

De heer Bruning vertelde dat er plannen zijn het centrumgebied te veranderen en te ontlasten van verkeer, in die zin dat het centrum meer een samenballing wordt van culturele voortbrengselen. Daarvoor is het nodig het verkeer dat nu van de Houtkampweg afslaat naar de parkeerplaats en dwars door overstekende voetgangers en fietsers heengaat, wordt omgeleid. Er zal achter het Bezoekerscentrum en de Landschappentuin om vanaf de Houtkampweg een verbinding worden gemaakt met de bestaande parkeerplaats. Deze verbinding waarvoor een stukje bos moet wijken, sluit dan aan op de Kronkelweg, zodat het centrumgebied door het verkeer vermeden kan worden en het centrum zelf meer herkenbaar wordt als een zelfstandige eenheid binnen Het Nationale Park. Het is de bedoeling dat er tussen de gebouwen in het centrum: de Koperen Kop, het Bezoekerscentrum, het Museum Kröller-

Möller en de President Steijn-bank een nauwere relatie ontstaat met als schakel het daartussen gelegen Beeldenbos. Het Beeldenbos zou aan de noordkant meer omgeven worden met groepen rhododendrons, zoals die op sommige plaatsen al te zien zijn. Het beeldenbos zelf zou worden omgevormd tot een sparrbos. In deze visie zou de Houtkampweg ten oosten van het Marchantplein richting Hoenderloo tot aan de afslag voor een deel kunnen vervallen en wandelgebied kunnen worden.

De Werkgroep Recreatie en Toerisme van de L.U. Wageningen gaat met haar werk door, omdat een aantal specifieke groepen parkbezoekers, bv de toerengarbezoekers, tot nu toe buiten het onderzoek is gebleven. Ook wil men de mening van de bezoekers over bepaalde aspecten van Het Park actualiseren. Verder wordt er onderzocht welke mogelijkheden er zijn om de bezoekers meer te sturen.

De heer Snijders, hoofd Terreinbeheer, gaf een overzicht van de huidige situatie en het beheer tot het jaar 2000. Vanaf het midden van de 19de eeuw hebben zich op de hoge zandgronden van Nederland grote veranderingen voorgedaan: het geleidelijk aan beëindigen van het agrarisch systeem; het ontginnen van woeste gronden (heide) voor het planten van bossen voor houtproductie; het ontstaan van vliegdennen op de stuifzanden, toen deze gestabiliseerd waren; de vergrassing van de resterende heide door beëindiging van de begrazing door schapen. Ook op de Hoge Veluwe hebben deze veranderingen zich voltrokken.

In het Beleidsplan van 1995 is vastgesteld dat de Hoge Veluwe behouden moet blijven als een voorbeeld van het half-natuurlijke landschap vanwege de cultuurhistorische waarde, de natuurwaarde en de recreatieve betekenis. Omdat het landschap is ontstaan door de mens, moet het ook door de mens worden beheerd. De natuur kan zich dus niet ontwikkelen onafhankelijk van de menselijke invloed. Wel zal er

naar worden gestreefd de beheersmaatregelen zo veel mogelijk te beperken en de natuur haar gang te laten gaan.

Principiële maatregelen zijn: het accentueren en versterken van open gebieden; het voortgaan met de uitvoering van maatregelen tot behoud van de heide; het streven naar meer natuurlijk bos en de bevordering van natuurlijke verjonging.

De heer Maathuis, hoofd Voorlichting & Educatie, gaf vervolgens nog een toelichting op het

middagprogramma: een bezoek aan enkele nieuwe projecten (drie van de vijf zijn intussen gereed) in het Museonder en aan de Landschappentuin. Bij de zogenaamde wildtocht over de Hoge Veluwe lieten alleen de moeflons ondanks het mooie weer of juist dank zij het mooie weer zich op grote afstand bij het Bosje van Staf zien. De Hoge Veluwe Persdag werd besloten met een gezellig samenzijn in restaurant Rijzenburg.

Dansende elfjes (hoort bij artikel Geboortebos)
foto: G.J. Koster

GEBOORTEBOS

door Bram Haak

Het is al weer een jaar geleden dat Dennis Vis als de 100.000ste inwoner van Ede werd geboren. Terwille van dit feit hebben zich al enige festiviteiten afgespeeld, maar zaterdag 26 oktober werd daar nog een evenement aan toegevoegd: in Het Nationale Park De Hoge Veluwe werd een Geboortebos aangelegd.

Twee sponsors, de Bank Nederlandse Gemeenten en de Vereniging Vrienden van Het Park De Hoge Veluwe, hadden de speciale bomenplantdag mogelijk gemaakt.

Bosbewoners

De 100.000ste inwoner plus nog honderd kinderen die na hem geboren waren, mochten gezeten in hun kinderwagen uiteraard geassisteerd door hun ouders en in vele gevallen ook door hun grootouders een eikje planten op een open plek aan de Sintelweg, waar voorheen een niet al te rijk dennenbos had gestaan. Deze festiviteit werd voorafgegaan door een ballet dat werd uitgevoerd door echte kabouters, etherische elfjes, vervaarlijke trollen en wijze witte wijven (spreek uit wieven). Voordat het planten van de boompjes zou beginnen, doken de oude bosbewoners plotseling op en gaven op de tonen van fraaie muziek een balletvoorstelling op de plek waar de bomen zouden worden geplant. De trollen met regenlaarzen aan dreigden onder leiding van hun koning nog problemen te verschaffen, maar het kwam tenslotte allemaal in orde. Het optreden van de bosbewoners en het zonnige weer maakten van deze bomenplantdag een waar feest.

Toespraak en aktie

De burgemeester van Ede, de heer Blanken, herinnerde er in een korte toespraak aan, waarom dit feest plaatsvond en bood de directeur van Het Park, de heer Bruning, een cadeau aan dat bestond uit een plateau met de foto's van de

honderd jeugdige bomenplanters. "Dit wordt een plek om nooit te vergeten". De heer Bruning zei verheugd te zijn dat hij na het planten van het Kinderbos nu medewerking had kunnen verlenen aan het planten van het Geboortebos ter wille van de 100.000ste inwoner van Ede en binnenkort komt daar dan nog het Commissarissenbos bij. De relatie tussen Het Park en de gemeente Ede is bijzonder, omdat ongeveer driekwart van Het Park De Hoge Veluwe op het grondgebied van Ede ligt. Vervolgens werd er nog door twee medewerkers van het park een demonstratie gegeven hoe een boom moest worden geplant met de paal aan de windzijde van de boom zodat deze niet door schuren langs de paal beschadigd kon worden. Voor de 100.000ste inwoner was er een grote eik met kluit. Deze werd onder het toezien oog van de burgemeester en de directeur door de vader van Dennis geplant. Daarna konden de ouders van de honderd genodigde kinderen een boompje afhalen en in één van de honderd voorbereide plantgaten plaatsen en met een meegebrachte versierde schop het gat opvullen.

Na deze inspanningen waren er voor de kinderen en de ouders nog enige versnaperingen en een folder als aandenken.

MEDEDELINGEN DIRECTIE HOGE VELUWE

Geachte Vrienden,

Om ongewenst betreden van Het Park te voorkomen en rust en veiligheid met name voor het wild in de avond- en nachtelijke uren te bevorderen, zijn bij de drie publieksingangen en bij de dienstingang bij het kantoor slagboominstallaties geplaatst.

Op korte termijn zullen nog enige technische voorzieningen door de installateur worden aangebracht, waarna de bommen in werking worden gesteld.

De slagboom bij het dienstgebouw zal permanent gesloten zijn en die bij de publieksingangen zullen dit jaar met de sluitingstijd van Het Park en in 1997 bij het vertrek van de portier gesloten worden.

In de ochtend gaan de slagbomen bij de publieksingangen op zodanige tijd open, dat onnodige overlast voor mensen die in Het Park werken en/of wonen zoveel mogelijk wordt voorkomen. Dat is bij de ingangen Hoenderloo en Schaarsbergen om 08.00 uur en bij de ingang Otterlo op 07.00 uur des ochtends.

Uitrijden is altijd mogelijk, als U doorrijdt tot de slagboom gaat hij vanzelf open.

De slagboominstallaties worden beheerd door de chef-openstelling, de heer Van Voskuilen en hij kan U desgewenst nader informeren over de werking van de slagbomen.

Uiteraard heeft de sluiting van Het Park enige gevolgen voor de avondactiviteiten/vergaderingen van de Vereniging in Het Park. U moet er rekening mee houden dat bezoekers van deze activiteiten na sluitingstijd van Het Park niet meer binnen kunnen gaan. Ik adviseer U daarom het tijdstip van aanvang zodanig te kiezen dat de deelnemers voor de sluitingstijd Het Park binnen kunnen gaan.

Gaarne verzoek ik U dergelijke partijen vooraf schriftelijk bij mij aan te kondigen, zodat eventueel maatregelen genomen kunnen worden voor wat betreft de toegang. Ten behoeve van avondactiviteiten kan, zoals gebruikelijk, uitsluitend de ingang Otterlo worden gebruikt.

Andere verzoeken om een incidenteel of permanent afwijkende regeling dienen schriftelijk bij mij ingediend te worden.

Hoewel ik er begrip voor heb dat deze wijze van afsluiting van Het Park voor U enige overlast kan bezorgen, is om in de aanhef van deze brief genoemde redenen deze maatregel noodzakelijk en ik reken daarvoor ook op Uw medewerking.

Met vriendelijke groet,

Ir. H.A. Bruning
directeur

MEDEDELINGEN HET NATIONALE PARK

Het overleg van de Commissie Natuurbeheer met de voorzitters van de flora- en faunawerkgroep is plezierig verlopen. Dit contact zal ook in de toekomst worden voortgezet. De aanleg van de knuppeldam bij de Deelense Was is uitstekend geslaagd. Er zal nog worden gekeken naar de mogelijkheid het fietspad ter plaatse te verleggen, maar dat zal wellicht geen winst opleveren. Er zal worden gekeken hoe de vegetatie zich daar gaat ontwikkelen.

Er zijn werkzaamheden bij de ingang van het Krölller Möller Museum. De groenstroken zullen worden doorgetrokken naar de andere kant van de Wildbaanweg.

Gidsen en de dames in de winkel

Op 16 november werd de jaarlijkse gidsendag gehouden. Tijdens de bijeenkomst werd door de heer Snijders, hoofd terreinbeheer, een toelichting gegeven over de plannen van Het Park en de

Landschappentuin.

Op 29 november was er een bijeenkomst, (programma nog in voorbereiding) met de dames van de winkel.

Bronstwandelingen

Er is veel belangstelling geweest voor de bronstwandelingen. Er zijn zoveel aanmeldingen geweest, dat het zinvol en noodzakelijk is om na te denken over de organisatie in het volgende jaar.

Onderzoek

Door de Werkgroep Recreatie en Toerisme van de LU Wageningen zijn onderzoeksrapporten gereed dan wel in voorbereiding over de jaarkaarthouders (zie verderop in De Schouw), de buspassagiers, het jachthuis Sint-Hubertus en de informatie rond de ingangen van Het Park, borden, routes en openingstijden.

Landschappentuin

De Landschappentuin komt goed op de bezoekers van Het Park over. Het kiemen van de heide blijft de afdeling terreinbeheer zorgen baren. Gidsen van de Vrienden kunnen wellicht in de Landschappentuin een rondleiding verzorgen. In het Museum zijn drie nieuwe projecten afgerond. Er is een nieuwe presentatie over de kringloop van het water en een wereldbol waar via de telefoon informatie kan worden verkregen over de waterhuishouding. Er wordt gewerkt aan een nieuwe watertafel en een maquette van de Veluwe, waar de loop van het regenwater te zien zal zijn.

foto: G.J. Koster

RONDE AANSCHOUW

WANDELEN MET GIDS IN DE KERST-VAKANTIE

Op 27, 28 en 29 december worden er natuurwandelingen georganiseerd vanaf het Bezoekerscentrum de Aanschouw. Aanvang 13.30 uur, duur ca 2 uur. Deelname is gratis. De wandelingen worden begeleid door gidsen van de Vrienden van de Hoge Veluwe.

TWEDE KOPJE KOFFIE GRATIS

In de winter heeft het restaurant 'De Koperen Kop' een tweetal leuke aanbiedingen; van 10.00 uur tot 12.00 uur 's ochtends is het tweede kopje koffie gratis; tussen 15.30 en 17.00 uur biedt het restaurant u gratis een goed verzorgd borrelhapje aan. Deze aanbiedingen gelden tot 15 februari van maandag t/m vrijdag, uitgezonderd de Kerstvakantie.

SINT-HUBERTUS GESLOTEN IN JANUARI

Het jachthuis Sint-Hubertus is in de maand januari gesloten wegens herstelwerkzaamheden. In december 1996, in februari en maart 1997 worden er van maandag t/m vrijdag om 14.00, 15.00 en 16.00 uur rondleidingen gehouden. De rondleidingen zijn gratis. Maximaal 25 deelnemers per rondleiding.

KERSTAANBIEDINGEN IN PARKWINKEL

In de Parkwinkel zijn leuke surprises voor de Kerst te koop. Er zijn diverse Hoge Veluwe artikelen verkrijgbaar. De boekenhoek biedt een ruim assortiment aan natuurboeken. Bij aankoop van f 100,- krijgt u deze maand een gastendoekje kado. De Parkwinkel is ondergebracht in het Bezoekerscentrum.

GRATIS BUSVERVOER HOGE VELUWE

Bezoekers van de Hoge Veluwe kunnen binnen Het Nationale Park gratis gebruik maken van bus 110 van Midnet. De bus verbindt de ingangen Hoenderloo en Otterloo met het centrum van Het Park.

WERKZAAMHEDEN IN DE WINTER

Tijdens de periode november 1996 tot april 1997 worden er diverse werkzaamheden in Het Park verricht. In het noorden van Het Park worden dunningen uitgevoerd. Deze zijn nodig om het bos in stand te houden. Daarbij wordt ernaar gestreefd de natuurwaarden van het bos te versterken. Op het Oud-Reemster Veld wordt in totaal 10 ha heide afgeplagd. Hierdoor kan de natuurlijke vegetatie zich herstellen.

SCHAATSEN EN LANGLAUFEN

Zodra het ijs dik genoeg is, wordt er een fraaie ijsbaan geveegd op de vijver van het jachthuis Sint-Hubertus. Dan schaatsen mee! Bij voldoende sneeuwval wordt er vanaf het Bezoekerscentrum een langlaufroute uitgezet.

WITTE FIETSEN IN DE WINTER

Ook in de komende winter zijn op de Hoge Veluwe witte fietsen beschikbaar. Deze fietsen staan bij de drie ingangen en in het centrum van Het Park. De witte fietsen dienen zoveel mogelijk te rouleren. Het is niet toegestaan witte fietsen met zelf meegebrachte sloten en kettingen af te sluiten. Voor groepen is het mogelijk fietsen te huren. Deze kunnen worden gereserveerd bij het Bezoekerscentrum: tel. 0318 - 591627.

HET MUSEUM KRÖLLER-MÜLLER FRANZ WEST & LON ROBBÉ

De tentoonstelling PROFORMA geeft een retrospectief van de werken van de Oostenrijkse kunstenaar Franz West. Zijn oeuvre omvat sculpturen, installaties en collages. Essentieel is het contact tussen publiek en object. West nodigt de bezoeker uit zijn object te dragen of erop te zitten. PROFORMA is er van 6 oktober 1996 t/m 19 januari 1997.

LANDFALL is een expositie van fotowerken van Lon Robbé. Landfall is te bezichtigen van 6 oktober 1996 t/m 5 januari 1997

Peter Eleveld
afd. voorlichting en educatie
tel. 0318 - 591627

MEDEDELINGEN VAN DE PENNINGMEESTER

Zoals bekend wordt u in deze rubriek periodiek op de hoogte gehouden van financiële zaken die voor u van belang (kunnen) zijn, zoals u ook in voorgaande Schouwen hebt kunnen lezen. Met het oog op het hiernavolgende en omdat de meeste leden mij persoonlijk niet kennen, is het wellicht goed om te weten dat ik van beroep Registeraccountant ben. In de dagelijkse praktijk ben ik als partner/direkteur verbonden aan Moret Ernst & Young Accountants, met als vestigingsplaats Gouda.

Nalatenschap mevrouw J.H. Steigerwald

Van een notaris in Arnhem ontvingen wij bericht dat mevr. J.H. Steigerwald dit jaar is overleden. Zij heeft in haar testament onze Vereniging benoemd tot één van haar erfgenamen. Het exacte bedrag is nog niet bekend. Zeker is wel dat het een bedrag van importantie is. Het bestuur hoopt u in deze op onze komende Algemene Ledenvergadering nader te kunnen informeren. Mevrouw Steigerwald was sedert 1976 lid van onze Vereniging.

BELANGRIJK ! BELANGRIJK !

Vrienden en de fiscus

Algemeen

Onze Vereniging is bij beschikking van 4 oktober 1985 bij de Belastingdienst Registratie en Successie 's-Hertogenbosch, Vestiging Arnhem, gerangschikt als een algemeen nut beogende instelling. Dit heeft in beginsel tot gevolg dat giften aan onze Vereniging aftrekbaar zijn voor de inkomsten- en vennootschapsbelasting.

Overleg met de fiscus

Mede gezien de landelijke spreiding van leden en overige belangstellenden was het noodzakelijk dat vooraf landelijke zekerheid bestaat omtrent onze status van algemeen nut beogende instelling en over het feit dat giften aftrekbaar zijn.

Derhalve hebben de collega's van Moret Ernst & Young Belastingadviseurs in Gouda de afgelopen

maanden overleg gevoerd met de Belastingdienst Directie Particulieren te Utrecht, teneinde dit te kunnen bewerkstelligen.

Het verheugt mij thans u te kunnen mededelen dat de Belastingdienst als voornoemd d.d. 7 oktober j.l. ons verzoek giften aan onze Vereniging aftrekbaar te stellen heeft ingewilligd. Daarbij is wel opgemerkt dat voldaan moet worden aan de vereisten als opgenomen in artikel 47 Wet IB. (IB = inkomstenbelasting). Ingevolge dit artikel worden als giften aangemerkt bevoordelingen uit vrijgevigheid en al dan niet verplichte bijdragen, voor zover daardoor geen op geld waardeerbare aanspraken ontstaan. Naar ik aanneem zal in het geval van onze Vereniging in principe steeds aan deze eis voldaan (kunnen) worden. In individuele gevallen zal de plaatselijke inspecteur echter kunnen blijven toetsen of inderdaad ook daadwerkelijk aan dit vereiste is voldaan.

Giften, legaten, schenkingen en erfstellingen

Als u een gift (schenking) doet aan onze Vereniging, kunt u dit bedrag dus op uw belastbaar inkomen in mindering brengen. U dient daarbij wel te letten op de eisen die de wet stelt, zoals hiervoor opgemerkt. Giften zijn aftrekbaar indien en voor zover het jaarlijks totaal bedrag meer bedraagt dan 1% van uw onzuiver inkomen, met een minimum van f 120. De aftrek bedraagt ten hoogste 10% van het onzuiver inkomen. Indien u uw gift echter bij notariële akte vastlegt in een lijfrente of periodieke uitkering gedurende een termijn van ten minste 5 jaar, is het gehele bedrag aftrekbaar.

U kunt onze Vereniging ook in uw testament opnemen. Tot een bedrag groot f 15.647 (1996) is geen schenkingsrecht verschuldigd, daarboven slechts 11%, maar dan wel over het gehele bedrag.

Ondergetekende respectievelijk uw notaris helpen u graag verder.

Bestemming ontvangen giften e.d.

Het moge duidelijk zijn dat het Bestuur van onze Vereniging in voorkomende gevallen de benodigde zorgvuldigheid zal betrachten en u hierover steeds nader zal informeren. Zoals u in de vorige Schouw hebt kunnen lezen, maakt ook het Bomenfonds thans deel uit van onze Vereniging zelf. Wij hopen derhalve met uw

medewerking ook in staat te kunnen zijn dit Fonds in de toekomst te blijven voeden, aangezien onze reguliere inkomsten daartoe helaas geen of onvoldoende mogelijkheden bieden.

Jan Trapman RA
Penningmeester

foto: Jan Trapman (hoort bij artikel De Vlier)

DE VLIER

door Jan Trapman

Nadat in een aantal artikelen vertegenwoordigers van onze fauna de revue zijn gepasseerd, is het thans weer eens de beurt aan onze flora. Voor dit artikel is mijn keuze gevallen op de vlierstruik, die ook op de Hoge Veluwe te vinden is. De vlier is verbonden met het oude volksgeloof, zoals dit uit overleveringen tot ons komt. De een vindt dat de vlier een struik is, de ander deelt hem in bij de heesters. Weer anderen noemen hem een boom, want hij kan wel tien meter hoog worden en dat is best een hoogte om tegen op te zien.

Veel mensen associëren het volks(bij)geloof met sagen en legenden. Alvorens dit artikel nader uit te werken, lijkt het me goed om deze begrippen eerst eens nader te definiëren.

Volksgeloof : hierover spreekt men, zodra er sprake is van onheilafwerende vermogens, bescherming tegen natuurkrachten, hekserij en dergelijke kwade invloeden.

Sagen : een sage noemt men een verhaal dat een historische gebeurtenis als schering heeft met een fantasierijke visie daarop als inslag. Zij speelt zich als regel rond belangrijke historische gebeurtenissen af, of rond koningen en helden.

Legenden : een legende is een meestal simpel, godsdienstig verhaal met een stichtelijke strekking. Met de sage heeft de legende het historisch uitgangspunt gemeen.

Nu onze kennis dienaangaande weer is opgefrist, wordt het langzamerhand tijd om onze vlier eens nader te bezien. Daartoe gaan we allereerst terug in de geschiedenis.

Historie

De vlier stond vroeger, eeuwen geleden, bij de Kelten en Germanen in hoog aanzien. Zij zagen in hem de belichaming van vruchtbaarheid en wedergeboorte. Want het is immers een snelle groeier met een rijke bloesemdracht en een overvloed aan bessen, die zich overal uitzaait en daardoor haast niet is uit te roeien.

De vlier werd vroeger ook gezien als een afgezant van de zon, die het kwaad op afstand hield. Daarom was hij gewijd aan de zonnegodin, die over huis en hof waakte. Het planten van vlieren bij huizen en dan met name bij boerderijen, is dan ook een zeer oude gewoonte (we zijn hier dus bij het volksgeloof aangekomen), die zeer lang heeft stand gehouden. Hij werd daartoe bij voorkeur voor de ingang geplant. De huislook trof men daarentegen altijd op het dak aan, bij voorkeur binnen handbereik boven de deur. Deze beschermde het huis tegen blikseminslag en het sap was bovendien een probaat middel tegen diverse kwalen. Konden boze geesten aldus niet meer door de deur waar onze vlier de wacht hield (de ramen waren gesloten dus daar kon ook niemand door heen), dan was daar nog altijd de schoorsteen. Maar daar hadden onze voorouders het volgende op gevonden. Men hing dan een fles 'eigen water' in de schoorsteen om toverheksen en andere ongewenste gasten het binnendringen te beletten. Kennelijk was de lucht hiervan voldoende om al dit gespuis op afstand te houden. Het is maar dat u het weet.

Ook vroeger groeide de vlier veelal dicht bij huis. Zo zijn bij opgravingen uit het Neolithicum, zo'n 2000 jaar v. Chr., bessen bij paalwoningen gevonden.

Volgens de legende kwam de vlier in de verdachtenbank terecht, met de aanklacht dat Judas, u weet wel, zich aan een vlier had verhangen en dat de Heiland op een kruis van vlierhout was vastgenageld. Het is inmiddels al weer bijna twee eeuwen geleden. Geen geringe beschuldigingen dus, maar wie denkt daar nu nog aan bij het zien van een vlier. Judas heeft echter toch nog een tastbare herinnering op de vlier achtergelaten, namelijk een violetbruine tot grauwbrown zwam in de vorm van een oor. Deze *Hirneola auricula-Judae*, in de volksmond ook wel Judasoor genoemd, heeft een uitgesproken voorkeur voor een vlier op leeftijd. Deze zwammen zitten veelal met meerde-

re exemplaren op stammen en zijtakken. Bij droog weer verschrompelen ze en worden dan harde, zwarte korsten. Bij regen zwellen ze op tot taaie, gelatine-achtige flappen, van binnen geplooid en aan de buitenkant lichter gekleurd. Het voelt dan ook een beetje 'viltig' aan. Dat opzwellen van korst tot judasoor is overigens boeiend om te volgen. Je hoeft daartoe niet op een regenbui te wachten, want ook een simpele plantespuit doet wonderen.

Typologie

De vlier behoort tot het plantengeslacht *Sambucus* uit de kamperfoeliefamilie. De meest algemene soort is de gewone vlier. De vlier heeft meestal niet één, maar wel drie, vier of meerdere stammen. Bij veel vlieren zie je dode takeinden boven de kroon uitsteken. Maar de vlier is niet levensmoe, doch maakt steeds weer nieuwe loten. Als zo'n takeinde sterft, neemt een zijknop de verdere groei over. De gesteelde, gezaagde bladeren zijn tegenoverstaand en bestaan als regel uit 5, soms 7 blaadjes, die overigens onaangenaam ruiken. De talloze roomwitte bloemen vormen platte hoofdjes met een zware, zoete geur. De schors is lichtbruin, dik, gericheld en kurkachtig. Het hout van de volwassen stam is even hard als ebbenhout, terwijl de jonge twijgen met merg zijn gevuld.

Groeiplaats

De vlier tiert overal welig waar de grond veel stikstof bevat, zoals bij bouwvallen, op kerkhoven en rond konijnholen en dasseburchten. Op deze plaatsen is de grond verrijkt door de afbraak van organisch materiaal, zoals mest en vuilnis. Thijsse constateerde dit al in de vorige eeuw. In "De Levende Natuur" uit 1899 schreef hij dat de

vlier "altijd toch op onprettige plaatsen groeit : over 't slijmerig groene water aan de stilstaande sloot, langs een achterafpaadje bij verroeste kachelpijpen en weggeworpen schoeisel en dergelijke weerzinwekkende ongerechtigheden. Hij wordt behandeld ver beneden zijn verdiensten".

De zaden van de vlier worden verspreid door vogels, die de bessen eten. Overigens, deze bessen zijn ook voor menselijke consumptie geschikt, mits gerijpt, gekookt en ontdaan van pitjes. De vlier koloniseert een gebied door middel van uitlopers en afleggers en groeit bijzonder snel. Dit laatste kon ik enige jaren geleden tijdens een excursie door de Oostvaardersplassen zelf constateren. Hele gebieden waren als het ware bedekt door de vlier, vergelijkbaar met de vogelkers die op sommige plaatsen in Het Park woekert.

Gebruik

Behalve in de keuken (zie hierna) vervaardigde men uit diverse delen van de vlier ook kleurstoffen. Zwart uit de schors, groen uit de bladeren en blauw of paars uit de bloemen. De oude Romeinen wisten dit al, want die verfden hun haar met de blauwzwarte verf uit de bessen. Als levensgenieters werden deze bessen door hen overigens ook gebruikt om wijn van te maken.

Keukengeheimen

Vroeger kweekte men de vlier vanwege zijn bloemen en bessen. Hiervan maakt men nog steeds heerlijke wijnen en jams, die rijk zijn aan vitamine C. En dan niet te vergeten de vlierbes-senjenever. Er bestaat niet één onderdeel van de vlier, van wortel tot knop, dat niet een of ander economisch nut heeft, zo schrijft Richard Mabey in het boek "Planten met een doel". Zijn betekenis

Ook de Griekse wijsgeer Theophrastos (Ao 374-287), opvolger van Aristoteles, vertelt dat men het sap gebruikte om het gezicht mee te kleuren en ook de bosgod Pan zou dat volgens Virgilius hebben gedaan.

Het merg van de takken absorbeert olie en vuil bij het schoonmaken van fijne precisie-apparaatuur en het hout van zijn stam is zo hard dat men er kamraderen voor molens van maakte en vleespennen voor slaggers. Het nog groene hout werd gebruikt voor houtsnijwerk. Vele generaties tenslotte, hebben fluitjes en blaaspijpen uit de takken gesneden (zou hier ons woord "flierefluiter" wellicht vandaan komen?). De blaaspijpen werden gebruikt om het vuur in de schouw aan te blazen.

Op het platteland was men vroeger gewoon om vliertakken bij de wintervoorraad aardappelen te doen. Deze hielden de muizen op afstand. Vlierbloesem, nog net in de knop, werd aan de lamp boven de tafel gehangen, want dit hield de vliegen van het eten weg. Vlier tussen de appels maakte dat deze langer houdbaar bleven, want de lucht hield de insecten op afstand. Een vlier bij de deur van de woning geplaatst voorkwam dat de vliegen mee naar binnen gingen. Bij de kelder geplaatst werd de melk minder gauw zuur.

voor keuken en huisapotheek was vele eeuwen achtereen zo enorm groot, dat de Duitse arts Martin Blockwitsch in 1644 een boek van maar liefst 230 bladzijden aan de vlier wijdde met als titel "Anatomica Sambuci", waarin hij voor meer dan 70 kwalen, variërend van kiespijn tot de pest, allerlei vlierrecepten voorschreef. Natuurlijk zijn de meeste van deze recepten nu bij lezing goed voor onze lachspieren, maar feit is dat de vlier in alle opzichten toch tot de geneeskragtige planten mag worden gerekend.

Zo trok men vroeger ook een laxerend en urine-afdrijvend middel van de schors en maakte men van de groene bladeren een zalf tegen wintervoeten. Vlierwater, getrokken van de bloemen, hielp verzachtend bij pijnlijke ogen en werkte reinigend op de huid. Hoest bestreed men met een uit de bloemen getrokken thee. Vlierthee werd ook als gorgeldrank gebruikt. Volgens een oud Gelders recept tenslotte, zijn de jonge bloemen bruikbaar bij de bereiding van vlierpannekoeken. Daartoe wordt zo'n schermvormige tros bloemen meegebakken in het deeg.

Jan Trapman

- Een doods uitziende vlier op de heide is bedekt met jussasoren, eigenaardige paddestoelen

EN ZO GAAT 'VROEGER' VOORBIJ.....

met Jac. Gazenbeek

Op zaterdag 5 oktober j.l. werd in het Veluws Museum Nairac te Barneveld het nieuwste en inmiddels weer vijfde boekwerk van de Stichting Jac. Gazenbeek gepresenteerd. Voorzitter Louis Fraanje overhandigde de verhalenbundel met de titel "En zo gaat vroeger voorbij..." aan de 96-jarige Veluwnaar Geurt Brons uit Barneveld. De gebruiken en ambachten die langzaam maar zeker verdwijnen of inmiddels reeds lang verdwenen zijn, komen in dit boek voor het voetlicht. De eekschillers, houtschoolbranders en wagenmakers, huisslachten en scharenslijpers, waar zijn ze gebleven? Vanaf zaterdag 5 oktober ligt het 128 pagina's tellende boek overal op de Veluwe in de boekhandel voor f 19,90 te koop. Tegelijkertijd is er een prachtige expositie in het museum over de Veluwe, onder de gelijknamige titel als het boek. In deze expositie wordt op originele wijze een beeld geschetst van het leven op de Veluwe van 1925 tot midden jaren zeventig. Ruim veertig foto's van Jac. Gazenbeek geven een impressie van het boerenbedrijf en de oude ambachten van weleer. Prachtige opnamen van houtschoolbranders, eekschillers en scharenslijpers worden afgewisseld met markante koppen van boeren, jagers, stropers en schaapherders uit het verleden. In vitrines worden boeken getoond die Gazenbeek in de loop der jaren heeft geschreven, waaronder zijn oudste werk 'Gelderland' uit 1925. In deze tentoonstelling wordt een origineel handgeschreven manuscript geëxposeerd dat nog nooit eerder voor het publiek te zien was. Een aantal houtsnedentoon toont een andere creatieve kant van de veelzijdige Gazenbeek. Ter verlevendiging zijn enkele ambachten en beroepen, zoals Gazenbeek die met de camera vastlegde, in de tentoonstelling levensgroot uitgebeeld. Men ziet hoe de wagenmaker zijn wielen draaide en de scharenslijper messen sleep, een echte streuper en een Veluwse schaapherder met zijn kudde ontbre-

ken niet. Een videofilm in de expositieruimte geeft tot slot informatie over het werk en de doelstelling van de Stichting Jac. Gazenbeek en tevens een impressie van de fraaie Veluwse natuur zoals men die tijdens zwerftochten kan aantreffen.

Wie een beetje filosofisch aangelegd is verbaast zich niet over de verschillende ambachten die hier worden beschreven, maar meer over het feit dat deze dingen definitief voorbij zijn. Het verleden dat fascineert, fascineert niet zozeer door zijn inhoud als wel door zijn loutere voorbij-zijn. De werktuigen die beschreven worden zijn tot stilstand gekomen en tot immobiliteit verstart en de enige houding die wij kunnen aannemen is bewondering en verwondering. Het is allemaal geschiedenis geworden, onherroepelijk voorbij en tot onbruikbaarheid verkalkt. Het geeft aan hoe meedogenloos de geschiedenis afrekent met alles wat in haar stroomgebied komt, maar niet kan meekomen en buiten de actualiteit valt. Het is op geen enkele manier meer in ons leven te betrekken. De voorwerpen zijn fossielen, museumstukken geworden.

De tentoonstelling "En zo gaat 'vroeger' voorbij... De Veluwe in de voetsporen van Jac. Gazenbeek" is te zien in het Veluws Museum Nairac in Barneveld van 5 oktober t/m 16 november 1996, dinsdag t/m zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur. Het nieuwe boekje is in het museum verkrijgbaar. U kunt het ook bestellen bij de Stichting Jac. Gazenbeek door f 19,90 + f 4,10 porto over te maken op giro 62.61.271 onder vermelding van 'Boekje vroeger'. (ISBN 90-74679-05-6)

Bram Haak

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Uit de Statuten:

Artikel 3:

1. De vereniging heeft primair ten doel het vergroten van de belangstelling voor Het Nationale Park "De Hoge Veluwe" (hierna te noemen: Het Park) en het desgevraagd bijstaan van de Stichting genaamd "Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe" (hierna te noemen: Het Park). Verder heeft de vereniging ten doel het desgevraagd bijstaan van het Stichting Kröller-Müller Museum (hierna te noemen: het Museum).
 2. De vereniging tracht dit doel onder meer te bereiken door:
 - a. jaarlijks één of meer Hoge Veluwe-dagen en/of andere manifestaties te organiseren;
 - b. werkgroepen te vormen tot het bestuderen van flora, fauna, geschiedenis en andere onderwerpen Het Park en het Museum betreffend;
 - c. werkgroepen te vormen tot het op verzoek van Het Park en/of Museum door vrijwilligers verrichten van werkzaamheden;
 - d. publicaties doen verschijnen alsmede het verzorgen van voorlichting en rondleidingen;
 - e. al wat verder kan bijdragen tot het in artikel 3.1 genoemde doel (mits niet tredend in de bevoegdheden van Het Park en/of het Museum), met name door het aankweken van een band onder hen, die belangstelling koesteren voor Het Park en/of het Museum.
-

Bestuur:

W.H. Borst	- erevoorzitter
Mr. J. Drijber	- erevoorzitter
Ir. M.J. Hijink	- voorzitter
Dr. A.C. Haak	- secretaris
	Nevenlandsehof 16, 7312EX Apeldoorn, tel: 055-3558192
J.G. Trapman RA	- penningmeester
	Groendijk 271, 2911BB Nieuwerkerk AD IJssel, tel: 0180-319878
H. van Tuil	- vice-voorzitter
Mr. W. Blanken	- burgemeester van Ede
Mr. H.J.E. Bruins Slot	- burgemeester van Apeldoorn
A.J.M. Barendrecht	
M. Drijer	
H.H.M. Grool-Dohle	
P.B. Hofman	
C. Hoogendijk	
M. Pronk	
C. van Rijswijk	
Mr. P. Scholten	- burgemeester van Arnhem
M.T.M. Smeets	
J.L. Wetsteijn	

Adviseurs:

Ir. H.A. Bruning	- directeur Nationale Park De Hoge Veluwe
Dr. E.J. van Straaten	- directeur Kröller-Müller Museum
-

De minimum-contributie bedraagt f 30,-. Lidmaatschap voor het leven f 350,-. Organisaties en verenigingen kunnen als zodanig lid worden voor tenminste f. 30,- per jaar. 'De Schouw' wordt U gratis toegezonden. De leden ontvangen jaarlijks een accept-girokaart ter voldoening van de contributie. Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar. Het lidmaatschap van de vereniging geeft geen recht op gratis toegang tot het Park.

Aanmeldingen, adreswijzigingen e.d.:

Ledenadministratie Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe, Mevrouw J.A. Verweij-van Bergen Henegouwen, Rogakker 22, 6741 ER Lunteren, tel: 0318-483406.
Postgiro 951993 t.n.v. Vereniging Vrienden v.d. Hoge Veluwe.

Programma 1997

Hoge Veluwedagen en Themadagen, aanvang 10.00 uur

- 18 jan. Winter Hoge Veluwedag
Aardrijkskundige waarden van het landschap
Drs. G.P. Gonggrijp
- 15 feb. Dag van de nieuwe leden in Rust een weinig
- 15 mrt. Voorjaars Hoge Veluwedag
Wandeling door de bossen, L. en W.E. Hankart
- 19 april Algemene Ledenvergadering
- 10 mei Voorjaarswandeling, start 9.00 uur De Pampel
- 7 juni Themadag
Uilenbroedregulatie en ander onderzoek,
J.C. van Veen
- 19 juli Themadag
Vogels en andere dieren van de Veluwe,
Wim Weenink
- 23 aug. Zomer Hoge Veluwedag
Vlinders in natuurterreinen,
K. Velling of J. van der Made
- 27 sept. Herfst Hoge Veluwedag
Paddestoelen in mythen, hun nut voor mens en
natuur
G. Keizer
- 4 okt. Museum Hoge Veluwedag
Tentoonstelling en lezing
- 15 nov. Themadag
De Hoge Veluwe in de voetsporen van
Jac. Gazenbeek, een zwerftocht over de Veluwe
van Harderwijk naar Arnhem,
Louis Fraanje
- 31 dec. Oudejaarswandeling

Pampelavonden, aanvang 19.30 uur

- 8 jan. Uilen, J.C. van Veen
- 29 jan. Blad en levermossen, dr. Wim Magrandt
aansluitend zaterdag 1 februari excursie
voor ca 10 personen.

